

معرفی و نقد کتاب گفتمان جنگ

در رسانه‌ها و زبان ادبیات

علیرضا فرشیچی^(۱)

"گفتمان، گفتمان است، اما عملیات، استراتژی، و طرح‌هایی که در عالم خارج به اجرا درمی‌آید واقعی است." ژان بودریار

نظام مند امکان بازخوانی معناشناسانه‌ای این متن فراگیر را میسر می‌نماید.

گفتمان عبارت است از چگونگی تولید و سامان گرفتن یک متن - چه کتبی و چه شفاهی - از جانب تولیدکننده و فرآیند درک آن از جانب مخاطب. برای رسیدن به این سامان (رمزبندی متن) و درک کامل آن از جانب مخاطب (رمزگشایی متن) شرایطی لازم است که هر دو قطب تولیدکننده و دریافت‌کننده پیام باید حایز آن باشند تا پیام به نحوی تأثیرگذار منتقل شود. گفتمان را نباید با متن اشتباه گرفت، گفتمان مجموعه عناصر، لوازم، و شرایطی است که چنانچه گرد هم آیند، متن را به وجود می‌آورند. بنابراین، متن حاصل و نتیجه گفتمان است. به سخن دیگر گفتمان فرآیند و متن فرآورده آن است. گفتمان پویا و متن ایستا است.^۱

کتاب گفتمان جنگ که به اهتمام آقای فرهاد ساسانی و دفتر ادبیات هنر و مقاومت توسط انتشارات سوره مهر، اول بار در سال ۱۳۸۴ منتشر شد، ترجمه روان مجموعه مقالاتی است در باب چیستی، زبان و استعاره،

عنوان کتاب: گفتمان جنگ در رسانه‌ها و زبان ادبیات

نویسنده: فرهاد ساسانی

ناشر: انتشارات سوره مهر

سال چاپ: ۱۳۸۴

کلاوزویتس جنگ را ادامه سیاست، اما به شیوه‌ای دیگر می‌داند. این تداوم و استمرار برخاسته از متن سیاست، خود موجب پیدایی متنی از خشونت است که زمینه تعامل متخاصمانه کنشگرانی را که گاه با نام اجتماع خوانده می‌شوند، فراهم می‌سازد. جوامع مختلف با فرهنگ‌های متفاوت دیرزمانی است که در چنین متنی بایکدیگر سخن گفته‌اند. درک متن خشونت در چهارچوب جنگ میان کشورها با توجه به تفاوت‌های فرهنگی ناشی از مرور زمان، پژوهشگران عرصه بازخوانی این متن را در قالب شفاهی مکتوب آن بادشواری روبه‌رو می‌سازد. گفتمان جنگ، فرارفتن از جزء جمله‌ای به کل متنی جنگ است که در چهارچوبی

(۱) کارشناس مسائل استراتژیک و عضو هیئت تحریر فصلنامه

تحلیل گفتمان نیز ترسیم گشته که از رشته‌هایی نظیر زبان‌شناسی، روان‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، تاریخ، حقوق، هوش مصنوعی، فلسفه، ارتباط جمعی، سیاست، فن بیان و شعرشناسی تغذیه می‌کند.^۲ با توجه به کثرت حوزه‌های یاد شده، آنچه در همه آنها مشترک است نقش محوری زبان می‌باشد.

استعاره و جنگ از جمله دیگر مباحث مطرح در کتاب گفتمان جنگ است که در چند قالب اصلی استعاره‌ای در نظام استعاره، بسیار درخور توجه می‌نماید. استعاره و جنگ که فصل پنجم این کتاب را تشکیل داده است بی‌گمان یکی از مهم‌ترین مقالات مرتبط با گفتمان جنگ است که در آن استعاره‌های بنیادینی چون جنگ به مثابه سیاست؛ سیاست به مثابه

هنر، معناشناسی و رسانه‌ها در جنگ که در قالب کتابی کم‌نظیر گرد هم آمده‌اند. مقالات گرد آمده در گفتمان جنگ در برگیرنده طیف وسیعی از موضوعات و جنگ‌های گوناگون است، در عین حال وجه اشتراک همه آنها در زبان و ارتباط خلاصه می‌شود. علاوه بر این، مقالات کتاب از مجموعه قواعد و معیارهای تحلیل گفتمانی برخوردار است که زمینه درک گفتمان پیچیده جنگ را به نسبت تسهیل می‌نماید. قواعد و معیارهایی که چهارچوب نظام گفتمانی جنگ را چه از نظر عامل منطقی (دکترین) و چه از نظر عامل احساس (روحیه) و چه عامل مشترک (فرماندهی) معنادار می‌سازند.

البته در این اواخر، ضمن آنکه اهمیت مقوله گفتمان به عنوان چهارچوبی برای درک فرهنگ به طور فزاینده‌ای به رسمیت شناخته شده، حوزه تازه‌ای از



جمله مهم ترین بخش های کتاب هم باشد و به استعاره و جنگ اختصاص یافته است، در برخی قسمت ها دارای گسست معنایی است که امید می رود در چاپ های بعدی به لطف زحمات مترجمان و ویراستاران محترم این گسست از میان برود و پیوستگی متن اعاده شود.

یادداشتها

۱. علی صلح جو، گفتمان و ترجمه، تهران: نشر مرکز، چاپ دوم، ۱۳۸۱، ص ۸.
۲. کریس هیبلز گری، جنگ پست مدرن: سیاست نوین درگیری، ترجمه احمد رضا نقاء، تهران: انتشارات دوره عالی جنگ سپاه، ۱۳۸۱، ص ۲۲۲.
۳. همان ص ۲۲۴.
۵. همان، ص ۲۲۳.
۶. ص ۷ کتاب.

کاسبی، و نظامهای استعاره ای مانند نظام حکومت به مثابه شخص، مجاز حاکم به جای حکومت و نظام تجارت علی با ظرافت خاصی مورد توجه قرار گرفته است. شایان توجه اینکه امروز بسیاری از دانشمندان به اهمیت بهره گیری از صنایع ادبی به ویژه استعاره در تکوین و شکل گیری حقایق علمی پی برده اند.^۳ نگاهی دقیق به صناعات ادبی، سبک، قواعد گونه های ادبی، راهی را برای کاوش در اعمال منطق ظاهری اندیشه نظامی و علمی قرار می دهد. ظرافت های فنی فن بیان اقناع اشاراتی است به مفروضات، نمادها و نظام های اساطیری که پدید آورندگان گفتمان ولو ناخود آگاه، آنها را حقایقی مسلم و انکار ناپذیر قلمداد می کنند. در ریشه شناسی لغات، در استعاره، دگرنامی،^(۱) بخش گویی^(۲) یا کنایه، در گونه ادبی در سبک، شواهدی دال بر حقایق جاری در زیر پوست ظواهر مختلف گفتمان، صرف نظر از رسمی یا فنی بودن آن، وجود دارد.^۴

نکته دیگر، در باب مجموعه اشاراتی است که در ابتدای هر مقاله آمده است و همچنین پیشگفتار و مقدمه آن، که هر یک به نوبه خود، به دلیل حسن انتخاب موضوع و شیوه بیان جذاب و قرار گرفتن در چهارچوب نظام استعاره ای از یک طرف، به غنای محتوای کتاب افزوده و از طرف دیگر محل تأمل بیشتری را برای مخاطبان کتاب فراهم ساخته است که به نوعی زمینه ساز مباحث آتی است؛ جای دارد ما نیز به نوبه خود تلاش پدید آورندگان آن را ارج نهیم.

با این حال، در کنار محتوی ارزشمند و ترجمه روان، کتاب گفتمان جنگ که به حق دستمایه نوشتارهای بسیار است، می توانست خواندنی تر و جذاب تر باشد اگر:

(۱) بیشتر از فصاحت، بلاغت که هم گرایشی بیشتر با جنس گفتمان دارد در متن کتاب، به ویژه پیشگفتار مورد توجه قرار می گرفت. مبالغه در بیان در قالب بیان عباراتی چون شاید گزاف نباشد اگر گفته شود جنگ چیزی نیست جز...^۵ [گفتمان] و اصطلاحاتی مانند "خوگر کردن" در این میان قابل توجهند.

(۲) دقت بیشتری در بازخوانی متن فصل پنجم کتاب، به خصوص فراز نخستین آن می شد. این بخش که شاید از

(1) Metonymy
(2) Synecdoche